

„Szapphó az egy, s a kettő.”
„Szapphó a férfilelkű.”
„Szapphó az öngyilkos nő.”
De még a strófa sem ti-
éd, állították, merthogy
azt Alkaiosz találta
föl... Drága hölgy, ki voltál
egykor: test, dal, az élet,
téged már nem kérdezlek.
De kérdem azt a kósza
kis árnyéket halála
éjéből: Hát megérte?!
Megérte ily dallamtan?!
A pengő lant megérte?!
Megérte, mondd, ezeknek
szép ének által lenni?!

Eörsi István

IDÓM GOMBROWICZCSAL (V)

Részlet

1991. JÚLIUS
Első bejegyzés

Valamikor 1944-ben – tehát negyvenéves korában Gombrowicz a tükrebe nézett, és megrettent: felfedezte ugyanis, hogy homlokán, a szeme alatt és a szájugában ráncocskák finom hálója rajzolódik ki, és elátkozta az arcát. „Elárult az arcom, árulás, árulás, árulás!”

Akkoriban éppen a córdobai hegyek közt élt, vadregényes tájon, egy gazdag barátja költségére – ugyanis hőemelkedése volt Buenos Airesben hónapokon át, és ez még a gyógyhatású magaslati levegőn sem akart elmúlni, míg véletlenül el nem törte hőmérőjét, és újat nem vásárolt, mely őt makkegészségesnek mutatta. Csakhogy közben megjelentek a ráncok. Gombrowicz ezeket az új tüneteket eleinte a száraz levegő és mészben gazdag víz számlájára írta, de aztán be kellett látnia, hogy mindennek vége, helyrehozhatatlanul. Az éretlenség írója, ideológusa, rajongója szembesült a saját helyrehozhatatlan érettségével, és úgy érezte, léte és törekvései leglényegét cáfolja meg az idő. Ráébredt arra, hogy öregszik, *„hogy élő halál már, aki csak megjátssza az életet, még meggy, beszél, sőt szórakozik és élvez is, de életerejé tulajdonképpen már csak a halái fokozatos megvalósulása”*.

Az ifjúság elvesztése okozta kétségbeesésből a nemiségbe menekült, pontosabban a kétnemű világ gyönyöreibe. Abban az időben egy barátnője a szomszédos völgyben egy villát bérelt. Esténként átsétált hozzá a hoteljéből, és ott „*a női elem nem fiatalságot, hanem férfiasságot követelt tőlem, és én teljes férfivá váltam, aki hódít, birtokba vesz, idegen biológiát anektál*”. Ily módon a férfiasság, amit Gombrowicz a „*monstruózus*” jelzővel ékesít, átmenetileg enyhítette kétségbeesését, a maga erőszakos célratörésével, csak a saját kielégülését szem előtt tartó, eluralkodó úriasságával, „*az asszony pedig a férfival gyilkolta meg bennem az ifjút*”. De ez a megkönnyebbülés csak addig tartott, míg meg nem indult a hotelje felé a hajnali szürkületben. Útközben már „*csalónak vagy megcsalottnak*” érezte magát, mert a nő csak mint férfit menthette meg, „*És ismét feltámadt bennem a vágyakozás az »én« fiatalságom után, vagyis egy olyan után, amilyen én vagyok, az ifjúság után, amely most másokban, fiatalokban ismétlődik meg*”.

Megdöbbenő eszmefuttatás: a női elemhez nem fiatalsága, hanem épp fiatalságának elvesztése taszítja, de tulajdonképpen és leginkább olyan fiatalsághoz vonzódik, amilyen az övé volt. NAPLÓ-jának tanúsága szerint argentin évtizedeiben többnyire hangsúlyozottan szép, fiatal férfiak társasága vonzotta és fogadta be, a córdobai hegyek közt is, baljós felismerésének színterén egy csoda bájos fiú ikerpárral és társaságával töltötte idejét, velük barangolt a csúcson, szélben és esőben, velük piknikezett a fűben (miközben – mert mellékesen, de igen hangsúlyosan ezt is megemlíti – bátyja és unokaöccse koncentrációs táborban időzött, anyja és nővére a lerombolt Varsóból elmenekülve otthontalanul kóborolt Lengyelországban), boldog volt ezekkel az ifjakkal, az idősebb barát szerepkörében, mert érzéke a neveltségesség iránt megóvta attól, hogy megjártassa a velük egyívásút. Ahogy életét, úgy műveit is betöltik a bájos, éretlen, tökéletlen, bűvöletes fiúk, az idősebbek sóvárgásának vagy érdeklődésének vagy figyelmének tárgyai. A fiatalság persze lehet nőnemű, vonzóan éretlen és szép ebben a formájában is, de csak a fiúk iránt érzett szeretet zavartalan, mert nem kuszálja össze a bírvágy. Gyakran kószált Buenos Aires kikötőjében, ahol csak úgy hemzsegett a katonai- és matrózruhás ifjúság. Nem erotikus kalandokat keresett ott, hanem – mint maga írja – az ifjúságot, mely független a szexustól, mivel „*a nem azonossága, a szexuális vonzás hiánya minden egyesülést és birtokbavételt lehetetlenné tett*”. A fiatalság reménytelen és démonikus formát öltött, mely lefelé vonzott, a legalsó szférák felé, a megaláztatás birodalmába, mert itt, a kikötőben „*a fiatalság, melyet önmagában véve is megaláztak, még egy megaláztatást élt át, mint közönséges, proletár ifjúság...*”.

E fejtegetések közepén Gombrowicz kényszerítette érzi magát annak megvallására, hogy „*sosem voltam homoszexuális, igen fiatalkori és szórványos kalandoktól eltekintve*”. A nők vonzzák, kiváltképp egy meghatározott női típus, habár, ezt elismeri, sohasem tud igazságos lenni velük, mert érzelmi gátlások zavarják, mintha félne az érzésektől. Élete végén megvallja fiatal francia író barátjának, Dominique de Roux-nak egy életrajzbeszélgetés-sorozatban, hogy harmincéves koráig még egyetlen normális szerelme sem volt. „*Számomra ismeretlen okokból nem akartam a szerelmet, sőt mi több, gyűlöltem is; erotikám tragikus volt, testi, mindig valami felbecsülhetetlen kerestem vakon, amiről tudtam, hogy csak az élet legalantasabb régióiban lehet fel; erotikus ösztönöm mindig lefelé húzó erő volt.*” Első regényének, a FERDYDURKÉ-nak az elemzését szakítja meg ezzel a személyes kitérével, azt a könyvet, melynek erotikus fantáziája egy bakfis vádlója és egy pórlegénnyel való „*test-vériesülés*” körül csapong. A harmincéves Gombrowiczot egy hülye tanár visszaülteti a tizenhét éves fiúk közé az iskolapadba. Az érett ember – aki nem érzi érettségét – visszavágyik az örökké meg-megifjító éretlenségbe, és innen törekszik

az érettség felé, vagy Gombrowicz szavaival „ez a könyv azt mutatja meg, miként harcol valaki, aki szerelmes az éretlenségbe, a saját érettségéért. De nyilvánvalóan nem sikerült ezt a szerelmet legyőznom, sem civilizálnom – tovább tombolt bennem – illegálisan, vadul, titkosan –, mint valami be nem vallott és tiltott szenvedély”.

A tisztelt olvasó, remélem, sejti már, miféle következtetés felé terelem. Gombrowicz nem engedte kifejlődni magában a „bírvágyat” a fiatal fiúk iránt, vagy még inkább elfojtotta ezt, szórványos kamaszkori kalandjaitól megijedve, de megőrizte irántuk erotikával átítatott érdeklődését. A szexualitásától megfosztott erotika zűrzavaros érzések forgatagába vetette, melyet intellektuális és társadalmi felsőbbségének tudata mint alantas, lefelé húzó erőt élt át. De mint olyan ember, aki – a TONIO KRÖGER és a HALÁL VELENCÉBEN szerzőjéhez hasonlatosan – az alantasságban látta a hön áhított normalitást, zsenialitását és ősnemesi privilégiumait odaadta volna azoknak a srácoknak a boldogságáért, „akik feltűnnek egy batyúval vidéki városok vasútállomásain, útra készen”, akárhová, csak el a szűkké vált szülővárosból, bele a nagyvilágba. Amikor azután ő is felkerekedett, egy másik földrészen ugyanazok a srácok várták, akiket Lengyelországban bámult és csodált, de már nem tartozhatott közéjük, noha befogadták. Befogadták, de ekkor a tükrébe nézett, és összedől a világa. A női elembe menekült, mint korábban is, de most már kétségbeesetten. Az erotikából, mely a fiúkhöz űzte, kikapcsolta a „bírvágyat”, a szexualitást, így hát ezzel a nő felé fordult, a nőket a szexualitásával szerette, de erotika nélkül, vagyis csak a szexuális működéshez elengedhetetlen mennyiségű erotikával. Az ilyesmi teljességgel lehetséges. Egy asszony, akinek viszonya volt Ginsberggel, azt mesélte, hogy Ginsberg kifogástalan férfinak bizonyult az ágyban, csak éppen – így fejezte ki magát az asszony – „nem foglalkoztattam a fantáziáját”. Mivel az erotika és a szexualitás szétvált Gombrowiczban, félt a szerelemtől, sőt gyűlölte is, és nem azért nem sikerültek a szerelmei – mint ő hitte –, mert érzelmi gátlásosságban szenvedett, hanem éppen megfordítva: azért bizonyult érzelmileg impotensnek, mert a szexualitás nem tűr el érzelmeket, ha erotikamentes.

Másrészt olyan erősen kötötte a bírvágy nélküli erősz a serdülő és éppen felserdült fiúk világához, hogy viszolygás töltötte el, ha ebben a körben túlfeljett szexualitással találkozott. NAPLÓ-jában különbséget tesz a „normális” és a szélsőséges, tomboló homoszexualizmus között. Az előbbivel mindig is érintkezésben állt, „a művészek világa minden szélességi fokon gazdag az ilyen szerelmekben”, sőt a nép legegyszerűbb és legnormálisabb fiai is, nő híján, belebocsátkoznak homoerotikus kapcsolatba, anélkül hogy ez később gátolná őket a lehető legszabályosabb családalapításban. Gombrowicz megvallja, hogy erről a témáról nem szívesen értekezik, mert ezen a téren senki sem lehet elfogulatlan, „nincs ennél hazugabb és szenvedélyektől összekuszáltabb terep”. Egyik oldalon az „elférfiasított” férfiak, akik egymás férfiasságát kitenyészük és fokozzák, a másik oldalon „az erkölcs anatómái”, egy olyan kultúra dühödt szarkazmusa, mely a női varázs primátusát védelmezi, és a kettő között a serdülő vagy felserdült ifjú, aki útokban nyomozza a saját útját és lehetőségeit. Ez a személytelen tényállásvázlat a legszemélyesebb vallomás, amit erről a kérdéskörrel Gombrowicz műveiben találtam. Az ő személyes megoldását, a bírvágy nélküli vonzódást a fiatal férfiak világa iránt, melyet a női elemmel lebonyolított szexuális kapcsolatok útján kompenzál és egészít ki, fölöttébb zavarta az állandóan forrongó és fortyogó homoszexualitás látványa, mert ebben feltehetően saját érzelmeinek civilizálatlan ősképeére ismert. A NAPLÓ-ban ábrázol is egy ilyen társaságot, melynek tagjai egy pillanatig sem nyughattak, folyvást lesen álltak, „az ifjak szétmarcangolták őket, mint a kutyák”. Ez az idézet már a TRANSZ-ATLAN-

TIK-ból való, így jellemzi ennek homoszexuális hőseit, Gonzalót, akinek eredetije az említett társaság tagja lehetett. Gonzalót és zabolátlan hímvadászatát éppolyan szarkazmusba hajló iróniával ábrázolja, mint a FERDYDURKE hőseit, Menyust, aki mindenáron egy pórfiúval óhajt „*test-vériesülni*”. Sőt Gonzaló ábrázolásába némi viszolygás, tán undor is vegyül, ami csak az említett társaság körében szerzett tapasztalataival magyarázható. Köztük időzve ugyanis fel kellett tennie magának a kérdést, „*hogya mégis és mindenek ellenére nem tartozom-e közéjük*”, nem éppolyan tébolyult-e, mint ők. A viszolygás azt jelezte, hogy ő mégis más, ő csak abban tér el a „normális” férfiaktól, hogy mindkét nemű fiatalságot piederesztálra állította, sőt a fiúk tökéletességét még a lányokénál is inkább imádta, tehát arra merészkedett, „*hogya az ifjúságot nemétől függetlenül csodáljam, és kiszakítsam az Erósz hatalmából*”. Ámde amit Gombrowicz az Erósz hatalmának vél, az a szexualitás hatalma csupán; az éretlen és művészileg oly gyümölcsöző zűrzavar, mely könyveinek erotikájából árad, az alig feldolgozható tapasztalatok szenvedélyes és tudatos átélésén kívül ennek az önmentő tévedésnek is köszönhető. Az ifjúság nemektől függetlenül csodálatának másik, bámulatra méltóan humánus következménye, hogy felébredt benne „*egy transzszexuális és tisztán emberi pozíció*” igénye, a vágyódás arra, „*hogya elsősorban ne férfi, hanem ember legyek – hogya ne azonosítsam magam a férfissággal, ne törekedjem rá...*”. Meghökkenően magányos, ellenzéki program ez a kitenyészített és üzletszerűen propagált férfiasan férfias férfiak és nőiesen nőies nők korában.

Az erósz egyébként már az ógörög szellemiségben levált a szexusról. Alkibiadész A LAKOMÁ-ban azt mondja Szókratészről, hogy ez „*szerelmes a szép ifjakba, mindig a közeliükben van, és odavan értük*” – és mégis ellenállt a legszebbnek, magának Alkibiadésznek, amikor ez melléfeküdt, közös takaró alá. Szókratész ugyanis nem akart „*reze aranyra*” cserélni, vagyis Alkibiadész talmi – mert pusztán a testiségben gyökerező – szépségéért nem adta oda a maga igazi, szellemi szépségét. Megvonta tehát tőle a szexualitás gyönyörét – Alkibiadész platóni szavaival: „*érintetlenül keltem fel Szókratész mellől, mintha az apámmal vagy a bátyámmal aludtam volna*” –, de átélte a helyzet erotikáját. A klasszikus görög kultúra ugyanis még nem védelmezte a női varázs primátusát, az erósz szellemiségében találta meg a lefelé húzó szexualitással szemben az ellenerőt, és a szellemiség abban a kultúrában néhány különösen bölcs asszony és papnő kivételes kisu-gárgzásától eltekintve a kiváló férfiak privilégiuma volt. Gombrowicz talán ebbe a kultúrába vágyódott vissza, de mert nem volt utópista, sem nosztalgikus lélek, hanem a valóság bolondja, vágyódását és vágyai tárgyát egyaránt az „*éretlenség*” kategóriája alá rendelte, mintegy jelezve, hogy ma már csak boldogtalan, satnya formában vegetálhat tovább a klasszikus eszmény nagyvonalú harmóniája.

De az „*éretlen*” jelző kaput tár más, komplexebb összefüggések felé is. Gombrowicz az írók ama kiveszőfélben lévő fajtájához tartozott, amely nem részekből óhajtja össze-ragasztgatni művét, hanem egy tömbből farag, a teljességet átfogni óhajtó kategóriák égisze alatt. Az éretlen ifjak iránt érzett leküzdhetetlen, éretlen vonzódása nem választható el attól a másik éretlenségtől, amely lengyeliségből fakadt. „*Mert mi csoda is Lengyelország? – kérdi Dominique de Roux-tól. – Ez egy ország Kelet és Nyugat közt, ahol Európa már kezd véget érni, egy átmeneti ország, ahol a Kelet és a Nyugat kölcsönösen gyengíti egymást. Ezért ez egy elgyengült formájú ország... Az európai kultúra egyetlen nagy folyamata sem szántotta fel valóban Lengyelországot, sem a reneszánsz, sem a vallásháborúk, sem a francia forradalom, sem az ipari forradalom; csak letompított visszhangok értek el ideig. A kortársi orosz forradalmat sem élték át itt, csupán következményei hárultak át (kényszer következtében) Len-*

gyelországra, teljesen kész és kikészült állapotban.” Gombrowiczból csak úgy dől a szó, mint mindig, amikor a lengyel éretlenségről beszél, katolicizmusát passzívnek mondja, olyannak, mely kimerül a katekizmus követésében, lapos, falusias, várostalan, erős polgárságot nélkülöző kultúráról beszél, nemesi-paraszti, klerikális kultúráról, a forma nagyszabású kompromittálódásáról és degradációjáról. Végül rátér Mickiewiczre, a lengyel irodalom legnagyobb alakjára – mit kezdhetett volna ő Mickiewiczessel, aki pompás költő ugyan, de egy jámbor gyermek koncepcióival és látkörével felruházva tévelygett valamiféle ócska miszticizmusban. „Nemzedékem lengyel írói általában két út között választhattak. Vagy a lengyel területre korlátozódtak, de akkor alacsonyabbrendűségekre voltak ítélve; vagy bejelentették igényüket az európaiságra, ez esetben azonban szintén alacsonyabbrendűség jutott nekik osztályrészkül, mert ez másodkézből vett európaiság volt, mely pusztán arra törekedett, hogy behozza és ismétlje Európát.”

Más összefüggésben már beszéltem erről a lengyelérfelfogásról (mely nemcsak a lengyelérféle érvényes, hiszen „Lengyelország” helyett – mint ő maga mondja – írható „Argentína, Kanada, Románia stb. is”). Most csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az „elgyengült forma”, az „alacsonyabbrendűség”, melyből sem így, sem úgy nem lehet kitörni, a gyermeteg tévelygés, az élethelyzetből táplálkozó boldogtalan tudat mind-mind megtalálható az erotikus tárgyú fejtegetésekben. Gombrowicz a lengyel ember és Gombrowicz a fiú-fiatalság ígézetében élő férfi egyformán kielégítetlen, egyformán éretlennek érzi magát, és mindkét minőségében szakadatlanul éreznie kell a „Du musst dein Leben ändern” rilkei categoricus imperativusát. A különbség „csak” a felismerések pátozában rejlik. A transzszexualitás programjának jegyében mindvégig megőrzi nosztalgiját a zöld ifjak iránt, nem kis részben ebből az öregedésével mind tragikusabb holdudvarú érzelméből táplálkozik antiperfekcionista – vagyis zöld elemeket szívesen befogadó – művészete, de a lengyel éretlenséget megveti, ki akar belőle szabadulni, nem egy idegen érettségbe, mely másodlagosságra ítélné, hanem egy olyan, soha be nem járt terepre, ahol hasznát veheti éretlensége tapasztalatainak, ahol tehát ezt az éretlenséget megőrizve szüntetheti meg.

Második bejegyzés

Miért izgat engem, aki erotikus tekintetben riasztóan, szinte illetlenül „normálisnak” érzem magam, Gombrowicz bonyolult, szinte tudathasadásos erotikája? Az egyszerű ember vágya ez a bonyodalom iránt? Műveltebb körök közfelfogása szerint szifilisz, homoszexualitás, skizofrénia vagy legalább egy jó kiadós szorongás nélkül nem érdekes erőltetni a művészi buzgólkodást. Igaz: a szexus és az erősz szétválását jól ismerem én is – de kizárólag női közegben tettem szert ilyen tapasztalatokra, a saját nemem erotikus értelemben mindig hidegen hagyott, legalábbis tudomásom szerint, habár...

Habár emlékszem, mennyire elgondolkoztatott Ginsberg, amikor először hallottam tőle New Yorkban, amint hangszerét pengetve énekelte:

„Everybody's just a little
bit homo sexual
whether they like it or not
Everybody feels a little bit
of love for the boys
even if they almost forgot”

(„Mindenkiben él egy kis
 homo szexualitás
 még ha nem is szereti
 Mindenkiben él egy kis
 fiú-szerelem
 még hogyha el is feleli”)

Csakugyan így van ez? – kérdeztem magamtól –, talán én sem vagyok kivétel? Amikor az Astoria Szálló halljában 1980-ban először találkoztam Ginsberggel – a PEN Klub vendége volt, és engem is bemutatott neki, mint egyik fordítóját –, a hosszú beszélgetés végén, amikor felálltunk, búcsúzóul – minden bizonnyal rutinszerűen – szájon akart csókolni, én pedig ösztönösen elkaptam a fejem, így hát szája az arcomat találta el. Évekig szégyenkeztem akaratlan reakcióm miatt, úgy éreztem, visszautasítottam, holott nem is ajánlkozott (hiszen mozdulatát nem kihívás, hanem évtizedes megszokás diktálta), sőt mi több, elutasítottam a lényéből valamit, ami nélkül nem lehetne az, aki: a legnagyobb általam ismert élő költő és lázadó, befelé forduló korunkban a világgal perlekedő forradalmiság tradíciójának vállalója. Már akkor elfogott a gyanú, hogy az önbizonyítás vágya rántotta félre a fejemet, napnál világosabban akartam tanúsítani önmagam számára, hogy Ginsberg iránt érzett odaadásom ellenére sincs közöm ama homályos, titokzatos szférához, mely mindenkit kifordít önmagából, aki a bűvkörébe kerül. Mindig is gondosan vigyáztam rá, hogy a homoszexualitás gyanújának még az árnya se hulljon rám. Ezt bizonyítja kedvelt aranyköpésem is, amely szerint: „Az emberiség feléről sajnos eleve le kell mondanom, a másik fele pedig rólam mond le.” Még a „sajnos” szóval is azt jeleztem, hogy mit csináljak, én szívesen lennék olyan, de nem megy.

Tizenhárom éves koromban duzzadó mirigyet tapintottam ki a mellbimbóm alatt, és rettenet fogott el, hogy hátha keblem nő, és végül nővé fejlődöm át. A német invázió már javában dúlt, házunkra és felsőruházatunkra felkerült a sárga csillag, sok éjszakát a pincében töltöttünk a bombázások miatt, házunk légóparancsnokát, Vető urat, aki bejelentést tett a rendőrségen a nyilasok garázdálkodása miatt, egy ilyen banda – a feljelentés megalapozatlanságát bizonyítandó – a fülem hallatára lőtte le (Vető úr egy emelettel alattunk lakott, és én éppen a folyosón játszottam, amikor eldőrdült a lövés), apám megkapta a behívóját, sőt talán már be is vonult a maga fél veséjével munkaszolgálatra, én meg egyre csak a mellbimbómat nyomogattam, úgy véltem nyilván, hogy minden egyéb megoldódik majd, de ha nekem kinő a mellem, akkor vége a világnak. Abban az időben a csillagos házak lakásaiban több család zsúfolódott össze, és én egy ideig egy ágyban aludtam nálam kilenc évvel idősebb bátyámmal. Ahányszor mellém feküdt, ugratásból „kis feleségem”-nek szólított az éjben, és nekem dühösen lüktetett a szívem duzzadt bal mirigyem alatt. Azóta olvastam, hogy pubertáskorban nem ritka tünet ez fiúknál, átmenetileg mindkét nem megkülönböztető hormonjai fejlődésnek indulnak, ami – ha ez csakugyan így van – fiziológiaiilag támasztja alá Ginsberg idézett dalának igazságát.

A mirigyek előbb vonultak vissza, mint a németek, de ma úgy gondolom, hogy a lelkemből nem tűntek el nyomtalanul. Talán miattuk hangsúlyoztam olyan eltökélten évtizedeken át heteroszexuális érdeklődésem kizárólagosságát. Nem lettem nővé, hurrá, tehát férfiakat nem kívánok! Egyszersmind azonban nagyon korán a homoszexualitáshoz való jog bajnokává váltam. Kultúrtörténeti érveken és példákön kívül

elsősorban az motivált, hogy átéltem a zsidóüldözés korát – noha addig éppoly kevésbé tartottam magam zsidónak, mint később homoszexuálisnak –, és élményeim undort ébresztettek bennem minden kisebbségellenes megnyilvánulás iránt. Az ösztönélet üldözötteivel éppúgy szolidárisnak éreztem magam, mint a nemzeti és faji gyűlölködés áldozataival. De ha elképzeltem, magamra vonatkoztatva, hogy miként okoznak egymásnak örömet, leküzdhetetlen viszolygás fogott el. Hiába mondogattam magamnak, hogy mondjuk a marslakók szemszögéből a heteroszexuális aktus is undorító, vagy legjobb esetben ellenállhatatlanul komikus, és azon a néhány centi különbségen igazán semmi sem múlik, ösztönös reakción ez mit sem változtatott. De furcsa módon viszolygásom is viszolyogtatott, és nagyrészt ennek tulajdonítom, hogy magyarítani kezdtem Ginsberg tabudöntőgető és nálunk különösképpen tilalmas költészetét. Megfigyeltem, hogy a homoszexuális verseket – és ezeken belül azokat is, amelyek a fiúszerелеm testi folyamatait részletezik – különös élvezettel fordítom le. Erre azt a magyarázatot találtam, hogy a nyárspolgárok pukkasztása és a tabuk semmibevevése jellememből fakad, és egybevág általános politikai magatartásommal, de most már úgy gondolom, hogy lapul itt még valami – talán így szublimáltam a bennem is rejtőző „just a little bit” homoszexualitást. Lefordítottam például Ginsberg apja halálára írt hosszú versciklusát. Ebben elregei, hogy huszonnyolc évvel korábban egy hétfői beszélgetés alkalmából megvallotta apjának, hogy miért van szüksége pszichoanalitikusra.

*„Döbbenet ült ki az arcára. »Egyszóval te örömet veszed
szádba a férfiak péniszét?«*

*»Nem, nem – hazudtam úgyszintén megdöbbenve –, nem
erről van szó.«*

Mulattam a „hazudtam” szó ármányos elhelyezésén, ahogy éppen ezzel a szóval mondja ki a kínos igazságot, de közben magam is megdöbbsentem. „Ez az én barátom – gondoltam –, és ilyenekben leli az örömét!” Ezt a reakciómat persze kínosan mulatságosnak találtam, el is hessentettem, de megváltozott formában az efféle gondolatok vissza-visszatérnek, akár csak az a vágyam, hogy tabudöntőgetés ürügyén új és új buziverseket ültessek át szemérmes irodalmi nyelvünkre.

Ginsberggel az idézett vers magyarítása óta tovább mélyült a barátságom, és vannak más homoszexuális barátaim is. Egyikükkel, egy hazai művésszel – nevét nem írom le, mert még ha közismertek is a hajlamai, a mi katolikus-posztfeudális-filiszteri-kádárprüderiás honunkban ez denuncióként hatna – együtt kószáltunk Manhattan kevésbé pompázatos negyedeiben. Barátom valósággal kivirult a szabadság levegőjében, már attól is, hogy az egymást szerető fiúk kézen fogva járnak az utcán. Fényes nappal a Hudson partján két fiú szeretkezett egy autó tetején – noha megütközött ezen, mégis elragadtatással töltötte el, akár csak engem, hogy itt minden lehetséges, és ha az említett aktus nincs is rendjén, semmivel sem elítélendőbb, mint hogyha egy fiú és egy lány csinálná ugyanezt. Sligovicát iszogatva ültünk egy magas ház lapos tetején, alattunk a város, a leggrandiózusabb op-artot lepipáló fényeivel, és a szabadság olyan érzése fogott el, hogy Magyarország pusztá gondolata is abszurditásnak tetszett. Ó – még fiatalon – sikerei csúcán, én, ötven-egynéhány évesen, letiltva, de még ez a különbség is elenyészett, ha felszavakkal felidézünk azt a szokás- és szabályrendszer, mely odahaza megszabta lehetőségeink körét. Ebből az összehasonlításból barátom mindmáig nem tudott kigyógyulni, amióta hazatért, nem találja önmagát, és ennek

szerintem az a legfőbb oka, hogy itt – nyíltan vállalt, nagy szerelem híján – nem emancipálódhat ösztönelete. Rendellenesnek, alantasnak, vacaknak kell minduntalan éreznie magát, ezért inkább a magányt választja, melyet azonban csak alkohollal bír elviselni.

Én persze örülök, hogy könnyedén elkerültem az efféle sorsot, de amióta Gombrowiczsal foglalkozom, nem hagy békén a gondolat, hogy ezen a területen is akadnak még tisztáznivalóim. Említett barátom a manhattani háztetőn azzal magyarázta a homoszexuális szerelmek tragikumát, hogy „*a szervek mégsem illenek annyira össze*”. Szerinte a kapcsolatok ezért mennek hamarabb tönkre, mint a heteroszexuális szférában – az érzelmi és a testi vonzalom harmóniája megzavarodik, és ez előbb-utóbb megoldhatatlan konfliktusokhoz vezet. Ha kicsit erőlködöm, ez az elmélet összhangba hozható azzal a feltételezéssel, amelyet Gombrowiczsal kapcsolatban kockáztattam meg: hogy a homoszexuális vonzódás nála az erotika és a szexualitás szétválásához vezetett.

Nem tartom lehetetlennek, hogy kamaszkori kebelmirigyeim miatt váltam tartósan képtelenné a monogámiára. Talán miattuk – vagy legalább: miattuk is – vettem olyan komolyan a férfiszerepet, hogy bizonyos korszakaimban egyáltalán nem bírtam kitérni a női kihívások elől. Noha eközben sok értékes női barátra tettem szert – az ő esetükben a testi öröm „*ékes ráadás*”^{*} volt –, a rám dermedt szerep folytán nekem is gyakran át kellett élnem az erotika és a szexualitás végletes szétválását. Vagy tizenöt éve, egy olyan szerelem kezdetén, melyet a központi idegrendszer idült megbetegedésének tartottam, mert irracionális volt, átmenetileg megváltoztatta a jellememet, olyanmódon, hogy egy-egy röpké találkozó kedvéért elfogadtam a megaláztatást is, férfi voltom megcsúfoltatását – tehát egy ilyen szerelem kezdetén, egy kivételes reggelen, mely megaláztatás nélküli, hosszú, boldog éjszakára virradt, némelyest reszkető lábbal, ám repeső szívvel vánszorogtam haza. Egyszer csak, tíz méterre a házam kapujától, megszólított egy göndör hajú fiatal tanárnő, akivel egyszer találkoztam, két-három évvel korábban. „Miért nem hívtál fel? – kérdezte. – Megadtam a telefonszámom!” „Minden jóvátehető – válaszoltam –, gyere fel, itt lakom ebben a házban.” – „Most?” – „Most.” – „Most nem tudok, mert öt perc múlva kezdődik az órám, de itt az új számom, hívj fel délután.” Lábam remegését palástolva szapora szavakkal sajnálkoztam, míg el nem búcsúzott, várta az iskola, engem meg négy kimerítő emelet – rossz volt éppen a lift.

* Idézet a hozzám legközelebb álló költő egyik verséből.